

Småtryck
från

Nr. 141

Bengt-Christer Ysander

**Proportionell eller
progressiv vinstbeskattning**

Särtryck ur

Ds Fi 1983:14
Finans-
departementet

INDUSTRIENS

UTREDNINGS-

INSTITUT

STOCKHOLM

Industriens Utredningsinstitut

är en fristående vetenskaplig forskningsinstitution grundad 1939 av Svenska Arbetsgivareföreningen och Sveriges Industriförbund.

Syfte

Att bedriva forskning rörande ekonomiska och sociala förhållanden av betydelse för den industriella utvecklingen.

Verksamhet

Huvuddelen av arbetet inom institutet ägnas åt långsiktiga forskningsuppgifter. Man siktar härvid till ett studium av de grundläggande sammanhangen inom näringslivet och särskilt till att belysa de frågor som hör samman med strukturella och institutionella förändringar. Forskningsresultaten publiceras i institutets skriftserier.

Styrelse

Tekn. dr Erland Waldenström, ordf.
Tekn. dr Ingmar Eidem
Direktör Axel Iveroth
Direktör Olof Ljunggren
Direktör Lars Nabseth
Tekn. dr Curt Nicolin
Direktör Alde Nilsson
Direktör Bo Rydin
Direktör Sven H Salén
Ekon. dr Hans Stähle
Direktör Ove Sundberg
Direktör Sven-Olov Träff
Direktör Peter Wallenberg
Direktör Sven Wallgren
Docent Gunnar Eliasson, chef

Adress

Industriens Utredningsinstitut
Grevgatan 34, 5 tr, 114 53 Stockholm
Tel. 08-783 80 00

PROPORTIONELL ELLER PROGRESSIV VINSTBESKATTNING ?

Några principella synpunkter

av

Bengt-Christer Ysander

Vertical line of text or a scanning artifact.

INNEHÅLL

INLEDNING

En kort historik

Utgångspunkter och frågeställning

ALLOKERINGSPOLITISKA ASPEKTER

Intramarginella vinster eller rents

Beskattning av riskkapital

Marknadsimperfectioner

Inflationseffekter

STABILISERINGSPOLITISKA ASPEKTER

Lönebildning, likviditet och investeringsstyrning

EN KORT UPPSUMMERING

REFERENSER

PROPORTIONELL ELLER PROGRESSIV VINSTBESKATTNING ?

Några principiella synpunkter

INLEDNING

En kort historik

Den progressiva vinstbeskattningen, som nu aktualiserats som ett finansieringsalternativ för löntagarfonder, har en lång förhistoria i 1900-talets svenska företagsbeskattning. När den progressiva inkomstskatten infördes i början av seklet ansågs det önskvärt att ge företagens vinster en likformig behandling och 1910 antogs en lag om progressiv vinstskatt (Kungl. Maj:ts prop 88, 1910) som föreskrev att vinstskatten skulle uttas enligt en s k inkomstprocent, progressiv i förhållande till räntabiliteten på eget kapital. En tillfällig förstärkning av progressiviteten i vinstbeskattning tillkom under första världskriget i form av den s k krigskonjunkturskatten, som avsåg att särskilt beskatta de mervinster som uppkom som följd av krigsårens avspärrning och varubrist. Även B-skatten, den särskilda beskattning av fonderade vinstmedel som skedde under ett antal år efter världskriget, torde de facto haft en viss progressiv effekt, eftersom den fonderade vinstandelen erfarenhetsmässigt tenderade att vara större i högvinstföretagen (Kungl. Maj:ts prop 395, 1918).

Den tekniska utformningen av den progressiva vinstskatten ändrades i flera omgångar. Bl a modifierades beräkningssättet så tillvida att man utöver aktiekapitalet inräknade även fonderade reserver i det egna kapitalet och, strax efter krigsslutet, övergick till att arbeta med rörliga skatteskalor. Den principiella kritiken mot den progressiva vinstbeskattningen gällde emellertid främst dess förment negativa återverkningar på företagets konsolideringsmöjligheter och detta var också ett huvudtema i de skatteutredningar som föregick dess avskaffande 1938 (SOU 1931: 40-41, SOU 1937:42, Rodriguez, 1980).

1938 års skattereform innebar att man övergick till en proportionell vinstskatt, samtidigt som man införde fri avskrivningsrätt för maskiner och inventarier och introducerade ett system för investeringsfonder, liknande det i dag gällande. Utformningen av dagens vinstbeskattning kan i stort sägas motsvara resultatet av 1938 års reform och skattes kärpningen 1955, som bl a innebar att rätten till fria avskrivningar borttogs. Man kan i efterhand något förenklat karaktärisera 1938 års reform av företagsbeskattningen som en övergång från en progressiv till en de facto regressiv vinstbeskattning. Erfarenheterna har bl a visat att möjligheten att utnyttja överavskrivningar och skattekrediter är väsentligt större för högvinstföretag än för mindre räntabla företag och branscher. Avdragsreglerna gör även den proportionella vinstskatten formellt progressiv, men de varierande avdragsmöjligheterna medför samtidigt att den effektiva skattesatsen tenderar att sjunka med ökande vinster (Södersten, 1971). Den regressiva skatteeffekten synes också närmast ha förstärkts som följd av bl a en förhöjd formell bolagsskattesats i kombination med nytillkomna skatte kreditmöjligheter, som uppvägt borttagandet av den fria avskrivningsrätten (SOU 1946:79, SOU 1954:19, Södersten, 1977, Bertmar, 1979, Södersten-Ysander, 1983). En tillfällig förskjutning av vinstbeskattningen i mer progressiv riktning skedde dock under andra världskriget och några av de första efterkrigsåren genom ett förnyat utnyttjande av krigskonjunkturskatten (Bergström, 1969, Rodriguez, 1980).

Utgångspunkter och frågeställning

Det finns i allmänhet inget ekonomiskt nödvändigt samband mellan frågan om vad bolagsskatte medlen skall användas till och frågan om hur bolagsskatten bäst bör utformas. Jag kommer därför fortsättningsvis att enbart behandla den senare frågan, formulerad på följande sätt. Givet att de förväntade vinstskatteintäkterna skall vara av viss fastställd storlek, är en progressiv vinstbeskattning att föredra framför en proportionell? Beskattningsbar vinst tänkes här genomgående definierad som bruttoöverskott

minus kalkylmässiga avskrivningar, ränteutgifter samt olika former av "överavskrivningar" netto. Två slag av progressiv vinstskatt behandlas; dels en skatteskala som stiger kontinuerligt med räntabiliteten (beskattningsbar vinst i förhållande till eget kapital), dels en "övervinstbeskattning" som utgår med en fast procentdel på beskattningsbar vinst utöver en given "normalräntabilitet".

Frågan avser den totala vinstbeskattningen. I den mån aktuella förslag gäller marginella förändringar eller kompletteringar av nuvarande vinstbeskattning, är synpunkterna i det följande relevanta endast för en diskussion av det fullständiga vinstskattesystem som förändringarna resulterar i.

Det bör vidare understrykas att den följande framställningen enbart syftar till att kort och schematiskt presentera några principiellt viktiga aspekter av jämförelsen mellan olika vinstskattesystem. För att nå mera entydiga slutsatser och ge ett tillfredsställande underlag för definitiva ställningstaganden krävs inte bara en närmare specificering av alternativen utan, framför allt, ett utnyttjande av empiriska undersökningar gällande företagets vinstutveckling och vinstspridning och en utvärdering av de faktiska verkningarna av dagens relativt komplicerade skatteregler.

Diskussionen har främst koncentrerats till vinstskattens allokeringseffekter, medan de stabiliseringspolitiska aspekterna endast berörs avslutningsvis och de fördelningspolitiska inte alls. Denna prioritering är främst motiverad av det faktum att en relativt utförlig och väldokumenterad diskussion av övervinstbeskattningens stabiliseringspolitiska roll redan förts bl a inom den sk löntagarfondsutredningen (Utredningen om löntagarna och kapitaltillväxten) medan de allokeringpolitiska aspekterna sällan har formulerats och diskuterats explicit. Om de fördelningspolitiska effekterna, slutligen, kan mycket litet av intresse sägas utan tillgång till empiriska mätningar. Vinstskattens roll som fördelningspolitiskt instrument torde också av många skäl vara av sekundär betydelse för valet av beskattningssystem.

ALLOKERINGSPOLITISKA ASPEKTER

En vinstbeskattning innebär allmänt att en kil drivs in mellan kapitalmarknadens efterfrågepris - bestämd av den marginella investeringens avkastning - och dess utbudspris - den marginella placerarens avkastningskrav. "Kapitalkostnaden" - definierad som "hyrespriset" eller förräntningskrav plus kalkylmässig procentuell avskrivning per kapitalenhet - för den marginella investeringen, kommer att påverkas inte bara av placerarnas avkastningskrav utan också av skattemyndigheternas krav på del i avkastningen. En väsentlig aspekt av jämförelsen mellan progressiv och proportionell vinstskatt gäller därför de olika skatteformernas effekter på kapitalkostnaden och därmed på investeringsverksamhetens omfattning och inriktning.

Vi skall nedan i tur och ordning granska tre typer av vinstsituationer - "intramarginella vinster eller rents", "riskvinster" och "monopolvinster m m" - som ofta ansetts motivera en progressiv vinstskatt eller övervinstbeskattning. Detta innebär samtidigt att vi successivt ökar komplexiteten i problemställningen. Vi startar med en ytterst förenklad modellekonomi, där vi har perfekt fungerande konkurrens på alla marknader, arbetar under full säkerhet och utan inflation. I det följande avsnittet införs osäkerhet och diskussionen utvidgas till att gälla riskinvesteringar. Först i det tredje avsnittet behandlar vi de särskilda problem som existensen av olika marknadsimperfektioner medför. I det fjärde avsnittet, slutligen, tar vi upp de ytterligare komplikationer som kombinationen av nominalistiska skatteregler och inflation kan medföra.

Intramarginella vinster eller rents

Ett klassiskt argument för övervinstbeskattning som först formulerades explicit av Alfred Marshall och sedan ofta återkommit i den internationella debatten (jfr Schumpeter, 1955 och Colwyn Committee, 1927) bygger på följande enkla resonemang.

Antag att vi har en perfekt fungerande kapitalmarknad som arbetar under säkerhet. Vi bortser m a o tills vidare för enkelhets skull från all form av risktagande. På denna kapitalmarknad kommer det då att finnas ett entydigt bestämt förräntningsanspråk som - åtminstone i frånvaro av skatter - tillsammans med kalkylmässig avskrivning bestämmer kapitalkostnaden, dvs de minimala förräntningskraven för den marginella investeringen. Om investeringsverksamheten kan anpassas utan tröghet eller trösklar, kommer samtidigt investeringarna att ha ökat till den punkt där avkastningen av det marginella projektet precis motsvarar kapitalkostnaden.

De "rena" vinster - dvs positiva nettosaldo av bruttovinst minus kapitalkostnad - som ändå registreras, kommer i sådant fall att vara "intramarginella", dvs de hänför sig till projekt som beslutats och genomförts tidigare.

Om vi nu inför en övervinstbeskattning, dvs beskattar vinsten med avdrag för kapitalkostnaden, kommer definitionsmässigt denna beskattning inte att påverka kapitalkostnaden. Beskattningens indragning av intramarginella vinster utgör alltså en ren inkomstomfördelning utan några direkta allokeringseffekter. Om vi bortser från likviditetseffekter, kommer kapitalmarknadsutbudet endast indirekt att påverkas genom att minskade inkomster kan förändra sparandet. En proportionell vinstskatt som träffar kapitalkostnadens förräntningsdel, skulle däremot innebära en motsvarande proportionell uppblåsning av denna "kapitalkostnadsränta".

Intramarginella vinster eller "rents" uppkommer genom att tidigare projekt kunnat utnyttja förmånliga produktionsmöjligheter eller särskilt produktiva produktionsfaktorer som inte längre är tillgängliga till samma kostnad. Det "klassiska" exemplet är naturligtvis "jodräntor", dvs den merintäkt som tillfaller den som besitter särskilt bördiga jordar - eller särskilt förmånligt placerade bostadslägenheter. (För en svensk diskussion av jodräntor och deras beskattning, se bl a SOU 1957:43.) De intramarginella vinsterna är

ofta ett resultat av naturliga resursbegränsningar eller långsiktiga skillnader i produktivitet utveckling men kan också uppkomma som följd av politiska beslut och regleringar - tätortsplanering, kärnkrafts-utvecklingsbeslut m m.

Även i den ytterst förenklade modellvärld våra resonemang hittills rört sig finns det emellertid allvarliga svårigheter att utforma en generell "övervinstbeskattning", som endast träffar "rents". När vi ovan talat om "avkastningen" eller "räntabiliteten" av en investering har vi implicit antagit att de nettointäkter investeringen successivt genererar över tiden mäts med ett enda relativt entydigt mått, t ex internräntan. Om vi i stället studerar avkastningen av t ex en maskininvestering under ett visst år, utgör den kostnadsskillnaden mellan den aktuella maskinen och den marginala maskin som precis täcker sina löpande kostnader. Denna kostnadsskillnad brukar ekonomerna kalla "quasi-rent", för att just betona den ytliga likheten - och risken för förväxling - med verkliga rents. Tidsprofilen för dessa quasi-rents kan markant skilja sig för olika typer av investeringar. Om inte de beskattade företagen är tillräckligt stora och investeringsutvecklingen tillräckligt jämn, föreligger en uppenbar risk att en generell övervinstbeskattning på årsbasis kan träffa quasi-rents i lika hög grad som verkliga "rents" och därmed få oönskade och oöverskådliga effekter genom att förskjuta genomsnittliga kapitalkostnader och genom att generera skillnader i kapitalkostnad för företag i olika branscher med olika ålders- och typsammansättning av investerat kapital. Denna invändning träffar däremot inte en selektiv övervinstbeskattning som bygger på möjligheten att identifiera "rents" på annat sätt än enbart med hänvisning till årsvinstens storlek.

Våra slutsatser ovan gällande övervinstskatterna kan också omtolkas i termer av en allmän progressiv vinstskatt. I de fall en allokeringneutral generell övervinstskatt är möjlig kommer en allmän progressiv vinstskatt visserligen att vara ett sämre alternativ ur allokeringssynpunkt men kommer dock att ha försteg framför en proportionell, eftersom den skattesats som träffar kapitalkostnadsräntan och verkar kostnadshöjande, genomsnittligt blir mindre.

Vi har hittills diskuterat som om det inte fanns någon annan kapitalbeskattning än vinstskatten, som om det inte existerade andra speciella avdragsmöjligheter gentemot bolagsskatten och som om formen för investeringens finansiering var irrelevant. Genom att nu införa dessa komplikationer närmar vi oss verklighetens företagsbeskattning t ex i Sverige, men kommer också att upptäcka att möjligheterna att via övervinstbeskattning garantera allokeringsneutralitet är väsentligt mer begränsade än i den förenklade modellen.

Låt oss börja med den sistnämnda komplikationen. Det kan enkelt visas att i frånvaro av beskattning påverkar valet av finansieringsform - lån, kvarhållen vinst, nyemission - inte företagets reala handlande och resultat. (Se t ex Modigliani-Miller, 1958.) Inför vi däremot olika former av kapitalinkomstbeskattning - och möjligheter till extra avskrivningar och skattekrediter - kommer olika finansieringsformer att ge väsentligt olika kapitalkostnad för företaget. (För en kortfattad men stringent översikt av dessa frågor, se t ex Atkinson-Stiglitz, 1980. För en framställning mera anpassad till svenska förhållanden, se Södersten-Ysander, 1983, bilaga 1.)

Det enklaste fallet, som också uppfyller förutsättningarna hos Marshall, är en lånefinansiering utan möjlighet till extra avskrivningar. Eftersom låneräntan - som på den antagna perfekta kapitalmarknaden under säkerhet motsvarar placerarnas förräntningsanspråk gentemot företagen - är avdragsgill, kommer i detta fall en vinstskatt överhuvudtaget inte att påverka kapitalkostnaden för företagen.

Kompletterar vi finansieringsbilden genom att också införa möjligheten till extra avdrag - t ex överavskrivning, avsättning till lagerreserver, resultatutjämningsfonder, investeringsfonder etc - försvinner emellertid bolagsskattens neutralitet även i detta fall. En extra avskrivning av en marginell investering innebär ju en skatte-kredit vars värde utgör den marginella skattesatsen gånger avskrivningsbeloppet. Skatte-krediten kan enklast betraktas som ett

räntefritt lån som löper till dess investeringens avkastning utfaller och kan beskattas. Genom skattekrediten nettosubventioneras alltså den lånefinansierade investeringen, och subventionsgraden stiger med den marginella vinstskattesatsen. Slutsatsen kan förefalla paradoxal men blir intuitivt lätt att förstå om man påminner sig att kapitalkostnaden för en marginell investering alltid bestäms som värdet av kapitalets alternativ användning. Om man för det marginella projektet kan använda medel som annars skulle betalats i skatt, innebär detta givetvis en motsvarande sänkning av kapitalkostnaden. Eftersom kapitalkostnaden för den lånefinansierade investeringen utan extra avskrivningar förblev opåverkad av skatten, blir effekten av dessa skattekrediter en nettosubventionering.

En viktig förutsättning för detta resultat är dock att ett reellt beskattningshot verkligen föreligger, dvs att inte avdragsbestämmelserna i övrigt är så generösa att företaget - oavsett investeringarnas storlek - aldrig behöver befara att träffas av vinstskatten annat än i den utsträckning man själv väljer för att t ex kunna fullfölja sin utdelningspolitik. För att subventionseffekten skall realiseras krävs vidare att avdragsreglerna är så utformade att skattekrediten verkligen kan utnyttjas som delfinansiering för det marginella investeringsprojektet. Att detta antagande icke alltid är uppfyllt visar t ex diskussionen kring de svenska investeringsfonderna. Man har ifrågasatt om inte nuvarande begränsningar i möjligheterna till fondavsättning innebär att kapitalkostnaden för marginella projekt icke påverkas utan att i stället skattekrediten i investeringsfondssystemet fungerar som en intramarginell inkomstsubvention till företagen (jfr Södersten, 1977, Södersten-Ysander, 1983).

Övergår vi från lånefinansiering till finansiering genom nyemission kan även här en allokationsneutral beskattningssituation föreligga, nämligen om det samtidigt föreligger rätt till fria avskrivningar. Vi förutsätter då också att utdelningsinkomster inte beskattas på annat sätt än andra inkomster. Den fria avskrivningsrätten "neut-

raliserar" helt effekterna av vinstskatten och kapitalkostnadsrörelsen överensstämmer återigen med kapitalmarknadens förräntningsanspråk. Om emellertid möjligheterna till överavskrivning för det marginella projektet är begränsade jämfört med fria avskrivningar kommer vinstskatten - om beskattningshotet verkligen är aktuellt och inte på förhand undanröjts genom andra avdragsmöjligheter (se ovan) - att i motsvarande mån öka kapitalkostnaden för företaget. Skulle en motsatt situation föreligga, och avskrivningsmöjligheterna på marginalen är större än de som avses med fri avskrivning - vilket exempelvis i vissa fall varit fallet med maskininvesteringar i Sverige - innebär detta en motsvarande nettosubventionering eller sänkning av kapitalkostnaden.

Om vi slutligen synar den tredje finansieringsformen, kvarhållna vinster, kan allokeringsneutralitet här tänkas uppnådd genom att man förutom fria avskrivningar antar att kapitalvinster löpande beskattas med samma marginalskatt som andra inkomster. I verkligheten brukar som känt den marginella beskattningen vara väsentligt lägre för kapitalvinster än för andra inkomster. Detta innebär att företagets kapitalkostnad blir motsvarande lägre. Från kapitalmarknadens allmänna förräntningskrav för inkomstbeskattat sparande subtraheras nämligen den skattevinst placeraren gör genom att byta vanlig inkomstbeskattning mot kapitalvinstbeskattning. I andra riktningen, kapitalkostnadshöjande, verkar däremot varje begränsning av marginella avskrivningsmöjligheter jämfört med fri avskrivning.

Redan av denna korta översikt framgår att en allokeringsneutral övervinstbeskattning i Marshalls mening visserligen är möjlig att åstadkomma men kräver en ganska radikal omformning av dagens skattesystem. Den skulle exempelvis kunna uppnås i den svenska företagsbeskattningen - om vi bortser från andra svårigheter än de som sammanhänger med skattesystemet - genom följande förändringar. Fri avskrivningsrätt införes men avdragsrätten för räntekostnader avskaffas liksom alla andra speciella former av överavskrivningar och avsättningar till obeskattade fonder. Kapital-

vinstbeskattningen göres samtidigt likformig med övrig inkomstbeskattning, exempelvis genom övergång från progressiv inkomstbeskattning till progressiv utgiftsbeskattning. Med de förenklade antaganden vi här arbetar med - perfekt konkurrens på alla marknader och full säkerhet - kan uppenbarligen fri avskrivningsrätt för investeringar uppfattas som ekvivalent med en avdragsrätt för kalkylmässig avskrivning plus kapitalkostnadsränta, dvs en övervinstbeskattning. Den fria avskrivningsrätten i detta åtgärds paket kan därför alternativt utbytas mot ett bibehållande av ränteavdragen kombinerat med en övervinstbeskattning av resterande beskattningsbar vinst.^x

Om ambitionen reduceras till att avse enbart vinstbeskattningens neutralitet, bortfaller kravet på en omläggning av inkomstskatten. Finansiering med kvarhållna vinstmedel bibehåller då sin kostnadsfördel gentemot övriga finansieringskällor.

Går man ytterligare ett steg närmare dagens system och söker kombinera en övervinstbeskattning med bibehållande av inte bara ränteavdrag utan även vissa andra former av nu existerande möjligheter till överavskrivning, innebär detta uppenbarligen en subventionering av kapitalkostnaden oavsett finansieringsform, om överavskrivningarna sker efter grundavdraget för "normalvinst". Hur denna subvention kommer att fördelas mellan företag med olika verksamhet, vinster och finansiering går emellertid inte att fastställa utan empiriska studier. Skulle i stället övervinstskatten uttaxeras på vinst efter överavskrivningar och normalavkastningskravet omräknas med hänsyn till de extra avdragsmöjligheterna, kommer kapitalkostnaden att höjas för företag som har stora vinster i förhållande till sina extra avdragsmöjligheter.

^x Denna ekvivalens gäller däremot ej om man - som i nästa avsnitt - inför osäkerhet och räknar med existensen av riskinvesteringar som möter skiljaktiga förräntningsanspråk. Övervinster går då inte längre att klart definiera i termer av förräntningsanspråk. Alternativet med fri avskrivning kommer att ge likviditetsfördelar för expanderande företag men medför samtidigt ökade kreditrisiker för långivarna och en viss diskriminering av riskinvesteringar.

Sammanfattningsvis kan man konstatera att, givet en perfekt fungerande kapitalmarknad under säkerhet och därmed ett entydigt bestämt förräntningsanspråk, är en allokeringsneutral övervinstbeskattning principiellt möjlig - och önskvärd - men praktiskt svårigenomförbar. Den är principiellt möjlig om man är villig till en radikal översyn av existerande regler för vinstbeskattning. De praktiska svårigheterna sammanhänger främst med behovet av en utjämningsmöjlighet av beskattningsbar vinst över tiden som säkerställer att övervinstbeskattningen icke diskriminerar företag med extrem tidsprofil på sin vinstutveckling. Redan dessa svårigheter kan vara av den storleksordningen att en övervinstbeskattning endast aktualiseras i de fall där man på andra grunder kan identifiera övervinster i mening av "rents". En allmänt progressiv vinstskatt utgör, sett i detta allokeringspolitiska perspektiv, ett mellanling mellan proportionell skatt och övervinstskatt, vars allokerings effekter kommer att främst bero på graden av progressivitet och andelen övervinster.

Vi skall nu närmast övergå till att studera vad som händer med dessa slutsatser om vi släpper antagandet om full säkerhet och ett entydigt bestämt förräntningsanspråk från placerarnas sida.

Beskattning av riskkapital

Alla kapitalplaceringar är osäkra. Det går inte att helt undvika såväl inflationsrisker som kommersiella, tekniska, konjunkturliga och politiskt genererade risker. Kapitalmarknaden ger emellertid placerarna en möjlighet att fördela risktagandet mellan sig och att försäkra sig om ett rimligt utfall "vad som än händer". Ju fler placeringsalternativ som erbjuds och ju mer diversifierade de är i termer av risk, desto större möjligheter har den enskilde placeraren att välja en "portfölj" av kapitalplaceringar som ger en tillfredsställande gardering gentemot de risker han eller hon upplever som särskilt akuta.

Existensen av risk och risktagande tvingar oss att på flera sätt modifiera våra slutsatser ovan gällande progressiv vinstbeskattning. "Övervinst" i Marshalls mening är inte längre ett entydigt begrepp på en riskkapitalmarknad, eftersom förräntningsanspråk och därmed kapitalkostnad kan väntas variera mellan projekt med olika riskprofil. En allmänt progressiv vinstskatt kommer att medföra en olikformig skattebehandling av placeringar med olika riskkaraktär, vilket i sin tur aktualiserar nya möjligheter och problem.

Det finns en relativt omfattande litteratur kring sambandet mellan risktagande, portföljval och beskattning (se t ex Feldstein, 1969, Gordon, 1981, Sandmo, 1977, Atkinson-Stiglitz, 1980. För en introduktion till portföljvalsteorin, jfr t ex Fisher, 1972, Markowitz, 1959, Tobin, 1958.)

De teoretiska analyserna är dock i allmänhet alltför partiella i sin ansats och för speciella i sina antaganden för att medge några direkta slutsatser gällande förväntade beskattningseffekter på verklighetens riskkapitalmarknader. Vi får här nöja oss med att söka illustrera problematiken med några ytterst förenklade exempel.

Låt oss emellertid först klargöra vad vi avser med begreppet "risk" och "riskaversion". När vi säger att en persons handlande präglas av riskaversion betyder detta helt enkelt att handlandet avslöjar att personens nytta av ett ytterligare inkomsttillskott (gränsnyttan av inkomst) avtar med ökade inkomster. Det är t ex intuitivt klart att en person med avtagande gränsnytta av inkomst kan väntas föredra en säker inkomst på en halv million kronor framför en lottsedel som ger 50 % chans att vinna en million och 50 % chans att inte få någonting alls. Lottsedeln motsvarar kanske i personens värdering en säker inkomst av, säg, 400 000 kr. Mellanskillnaden mellan lottens förväntningsvärde - 500 000 - och dess "riskjusterade värde" - 400 000 - utgör personens "riskpremie" eller den maximala summa han eller hon är villig att betala

för att få byta lönen mot en säker inkomst motsvarande lottens förväntningsvärde. Storleken av riskpremien utgör således ett mått på graden av riskaversion. Mera generellt brukar man mäta den "absoluta riskaversionen" som gränsnyttans relativa minskningstakt och den "relativa riskaversionen" som gränsnytteelasticiteten, dvs den procentuella gränsnyttminskning som en procents inkomstökning medför. Både absolut och relativ riskaversion kommer således att kunna variera med inkomsten. (För en närmare diskussion och tillämpning av riskaversionsbegreppen, se t ex Hey, 1981.)

Med hjälp av riskaversionsbegreppet kan vi också definiera vad som menas med "en mindre riskabel" placering. Vi jämför två riskplaceringar och betraktar dem förenklat som lottsedlar i två olika lotterier, med olika fördelade vinstchanser men med lika förväntad vinst. Om alla personer med positiv riskaversion föredrar det ena lotteriet kan vi uppenbarligen med viss rätt beteckna detta som "mindre riskabelt". Man kan visa att denna definition av "risk" överensstämmer med den intuitiva föreställningen om att en vinstfördelning blir "mer riskabel" om variansen ökar och fördelningen s a s "dras ut mot ändarna" (Rotschild-Stiglitz, 1970).

Låt oss nu med hjälp av dessa begrepp studera olika vinstskatters effekt i några förenklade fall av riskplaceringar. Vi kan börja med det extrema fall där det bara finns ett enda placeringsalternativ på marknaden och en enda typ av risk, t ex en risk för konjunkturvariationer av vinsten. Sannolikheten för olika konjunktur- och vinstutfall antas emellertid kända.

I detta extrema fall kan vi lätt jämföra och utvärdera en proportionell kontra en progressiv vinstbeskattning. I motsats till den proportionella skatten kommer en progressiv vinstbeskattning att leda till en jämnare vinstfördelning. En del av placerarnas risktagande övertas av staten, vars skatteintäkter blir mera ojämt fördelade över konjunkturcykeln. Om alla placerare har positiv riskaversion, kommer den progressiva vinstskatten att föredras och medföra en mindre ökning av de riskjusterade förräntningsanspråken och därmed av kapitalkostnaden.

Låt oss i nästa steg undersöka hur samma jämförelse utfaller om vi, med bibehållande av alla övriga förenklingsantaganden, inför på marknaden ett ytterligare placeringsalternativ som är "mera riskabelt" men också genomsnittligt mera räntabelt än det första. I stället för att bara kunna köpa en bestämd fördelning av "inkomstoptioner" för olika framtida situationer, kan man nu, genom att kombinera de två typerna av placeringar, tillförsäkra sig varierande fördelningar av optionerna. Placerarnas valmöjligheter har ökat och "portföljvalet" kommer också att innefatta en avvägning mellan risk och räntabilitet. En progressiv skatt kommer, i motsats till en proportionell, att innebära en merbeskattning av den mera riskabla placeringen - den som bl a ger möjlighet till verklig bonanza under extrema högkonjunkturår. Inkomstoptioner avseende "högkonjunkturåren" blir dyrare och dyrare blir då också den mera riskabla placeringen, som har större del av optionsvärdet förlagt till sådana år. Vi har olika pris, olika kapitalkostnad, för de bägge placeringsalternativen, och den progressiva skatten innebär att vi förskjuter prisrelationen mellan dem. Om vi till en början bortser från effekterna på investeringssidan och enbart studerar graden av skatteinducerade snedvridningar i placerarnas portföljval, kan vi uppenbarligen inte längre uttala oss bestämt om detta, kan inte säga vilken skatteform som är "bäst" ur placerarnas synpunkt utan ytterligare antaganden om placerarnas nyttofunktion och grad av riskaversion.

Om vi emellertid gör det antagande, för vilket bl a Arrow övertygande argumenterat (Arrow, 1970), att den relativa riskaversionen tilltar med inkomsterna, kan vissa slutsatser dras. Antagandet innebär att om en proportionell vinstskatt ökar placerarnas kostnad för att köpa inkomstoptioner för olika konjunkturskeden, så kommer denna proportionella "fördyrning" att påverka optionsefterfrågan relativt sett mindre när det gäller högkonjunkturår med goda inkomster än i fråga om dåliga inkomstår. Efterfrågan på inkomstoptioner är så småningom mindre elastisk i fråga om högkonjunkturår än vad gäller perioder med låga vinster. En progressiv vinstskatt, som speciellt fördyrar optioner för höginkomstår - och där-

med också straffbeskattar mer riskabla investeringar - skulle därför kunna leda till mindre snedvridningar och nyttoförluster för placerarna. (För en mera utförlig behandling av detta argument, jfr t ex Auerbach, 1981.)

Om vi slutligen vidgar perspektivet och tar hänsyn till existensen på marknaden av många olika placeringsalternativ och många olika typer av risker och riskbedömningar, minskar ytterligare möjligheterna att dra några bestämda a priori slutsatser gällande valet av skatteformer. När olika placeringsalternativ "täcker" olika typer av risker kan vi inte längre på något entydigt sätt ordna dem efter graden av risktagande. Att olika placerare kan ha vitt skilda uppfattningar om sannolikheten för olika framtidsutvecklingar innebär att vi inte längre entydigt kan mäta förväntad förräntning och kapitalkostnad ens för ett enskilt placeringsalternativ. Det går därmed inte att utifrån teoretiska analyser bedöma verkningarna, för olika typer av placeringar och för olika placerare, av en progressiv vinstskatt jämfört med en proportionell. En sådan bedömning kräver bl a kunskap om faktisk vinstspridning och om marknadens förväntningsbildning i fråga om olika typer av kapitalplaceringar. Endast i den mån en för alla gemensam och dominant typ av vinstvariation - exempelvis över konjunkturcykeln - kan identifieras, kan det tidigare redovisade argumentet för en progressiv vinstbeskattning utnyttjas. Även i detta fall aktualiseras dock alla de ovan diskuterade svårigheter, som sammanhänger med skilda tidsprofiler i vinstutvecklingen för olika projekt.

Vi har hittills enbart diskuterat valet av skatteform ur placerarnas synpunkt. Av minst lika stort intresse - men om möjligt ännu svårare - är att studera återverkningarna av olika skatteformer på investeringsinriktning, investeringsvolym och tillväxt. När det gäller effekterna av en progressiv vinstskatt som ger en speciellt hög skattebelastning för "riskabla placeringar" eller sådana med en i någon mening särskilt ojämn fördelning av vinstchanserna, får man, i avsaknad av dokumenterade empiriska undersökningar,

nöja sig med att hänvisa till "vedertagna uppfattningar". Det hävdas till exempel ofta - och sannolikt med fog - att kapitalplaceringar, som i särskild grad innebär ett kommersiellt och/eller teknologiskt risktagande, samtidigt är av särskild stor och kritisk betydelse för ekonomins produktivitetsutveckling och tillväxt. En progressiv vinstskatt, som innebär en "straffbeskattning" av sådana investeringar skulle därför kunna få mera ogynnsamma återverkningar på kapitaltillväxt och produktionsutveckling än en proportionell vinstskatt.

Vi har hittills endast berört de risker placerarna i förväg antas medvetna om. Det händer ju emellertid också att marknaden utsättes för genuina överraskningar, t ex i form av teknikgenombrott, politiska beslut eller internationella relativprisförskjutningar, som kan resultera i helt oväntade mervinster - windfall profits - eller motsvarande förluster. Det följer direkt av denna definition att windfall profits kan beskattas utan att detta påverkar placerarnas förväntningar och förräntningsanspråk. Dessa mervinster är alltså liksom "rents" ur allokeringssynpunkt lämpliga skatteobjekt. Det praktiska problemet gäller i båda fallen möjligheten att klart identifiera dem och särskilja dem från andra slag av vinstvariationer.

Sammanfattningsvis kan man konstatera att när kapitalmarknadens riskpanorama förs in i bilden aktualiseras vissa speciella former av progressiv beskattning - t ex konjunkturberoende vinstskatter och beskattning av windfall profits - samtidigt som argumentationen för en allmän övervinstbeskattning eller annan progressiv vinstskatt försvåras och försvagas. Vilken betydelse som hänsynen till risktagandet på kapitalmarknaden bör spela för valet av skatteform beror givetvis på vilka skillnader i fråga om risktagande som föreligger mellan olika placeringsalternativ i termer av faktiska och förväntade vinstutfall.

Vi skall närmast övergå till att undersöka hur jämförelsen mellan de två skatteformerna påverkas om vi också släpper antagandet om perfekt fungerande konkurrensmarknader.

Marknadsimperfektioner

Vi har hittills fört diskussionen under förutsättning av perfekt fungerande konkurrensmarknader för produkter och produktionsfaktorer, vilket bl a innebär att vi utgått från att det föreligger jämvikt på marknaden för varje vara, tjänst eller option vid det givna priset och att inga konkurrens- och utbudsbegränsningar föreligger.

I det följande skall vi komplettera jämförelsen mellan vinstskatteformer genom att i tur och ordning ta upp de speciella vinstskatteproblem som aktualiseras av imperfektioner på produkt-, arbets- och kapitalmarknaden.

Produktmarknad

Många företag arbetar i en monopolistisk konkurrenssituation, vilket innebär att de, åtminstone för vissa produkter eller på vissa delmarknader, kan skaffa sig monopolvinster genom utbudsbegränsningar. Förskjutningar t ex i internationella prisrelationer eller inhemskt efterfrågemönster kan också på grund av tröghet och tidsfördröjning i anpassningen medföra inte bara ändrade intramarginella vinster utan också temporära förändringar av lönsamhetsvillkoren på marginalen. Även marginella kapitaltillskott kan då ge en förväntad avkastning som väsentligt överstiger kapitalkostnaden.

Ur statisk effektivitetssynpunkt kan sådana monopol- och "tröghetsvinster" betraktas som lämpliga objekt för en särskild vinstbeskattnings, eftersom denna inte skulle behöva påverka kapitalkostnaderna.

Det finns emellertid uppenbara svårigheter när det gäller att identifiera dessa typer av "övervinster" och skilja dem från vinstspridning av annat slag. En övervinstskatt eller annan allmän, progressiv vinstskatt är ett alltför grovt instrument för detta ändamål.

Den viktigaste invändningen gäller dock själva effektivitetskriteriet. Beträktat i ett dynamiskt perspektiv ter sig en särbehandling av dessa vinster mindre önskvärd därför att den kan förstärka och förlänga de marknadsimperfectioner som gav upphov till vinsterna. Sannolikheten att monopolvinster eller "tröghetsvinster" attraherar konkurrenter och därmed på sikt undanröjes, minskar rimligen om vinsterna beskäres. Det kan också vara så att utsikterna till en temporär monopolställning, med höga vinster, är en nödvändig förutsättning för att locka placerare till vissa typer av riskinvesteringar och innovationssatsningar.

Denna motsättning mellan statisk och dynamisk effektivitet har, med hänvisning främst till mellankrigsperiodens erfarenheter, uttryckts värtaligt av Erik Lundberg (Lundberg, 1953, sid 490): "Den ekonomiska utvecklingens dynamik innebär, att det ständigt uppstår "hål" i prisbildningen i form av vinster och vinstmöjligheter på grund av förändringar i efterfrågan och kostnadsförhållanden, tekniska innovationer, nya betingelser för export och import o.s.v. Dessa "hål" fylls igen därigenom att företag dirigerar om sin aktivitet och gör investeringar i avsikt att ta tillvara dessa vinstchanser. Ökningen i reala nationalinkomsten, d.v.s. det materiella framåtskridandet, består till stor del just av de "översflytnings- eller omdirigeringsvinster" som uppstår, när goda vinstchanser utnyttjas. Men anpassningen till prisbildningens utslag tar givetvis tid; produktionsresurserna kan endast med viss tröghet dirigeras om. Det kan också hända att olika monopolelement bidrar till att ytterligare förlänga anpassningsprocessen. I själva verket kan en sådan reaktionströghet, som medför "onödiga" vinster under "onödigt" lång tid, uppfattas som en nödvändig betingelse för att en ur samhällsekonomisk synpunkt lönande men i regel kapitalkrävande och riskabel omdirigering av produktionen skall komma till stånd. De risker som är förenade med nya initiativ inom det enskilda näringslivet erfordrar att gynnsamma vinstmöjligheter består under inte alltför kort tid - på samma gång som dessa initiativ leder till att "hål" i prisbildningen successivt fylls igen."

Arbetsmarknad

Att klart definiera och identifiera "marknadsimperfectioner" är speciellt svårt i fråga om arbetsmarknaden. Förekomsten av stora kvalitetskillnader parade med stora informationsproblem gör det för det första svårt att ge en entydig och okontroversiell bild av jämförelsenormen - en perfekt konkurrenssituation på arbetsmarknaden. För det andra är det oftast mycket svårt att säkert skilja mellan de förändringar i sysselsättning och lönebildning som kan sägas vara "marknadskonforma" och de som uppstått som direkt följd av lönepolitik, arbetsmarknadspolitisk reglering eller central avtalssamordning.

Det är samtidigt klart att det t ex på den svenska arbetsmarknaden förekommer en mängd lagar, förordningar och avtal, som väsentligt inskränker möjligheterna för marknadsanpassning av arbetskraft och löner. Att dessa olika konkurrensbegränsningar på olika sätt kan påverka vinstnivå och vinstspridning är också uppenbart. Ett centralt löneavtal med "solidarisk" profil kan exempelvis medföra att lönsamhetskillnader mellan företag och branscher i större utsträckning kommer till uttryck i form av vinstspridning. Under vissa skeden under efterkrigstiden har också denna ökade vinstspridning och dess följdverkningar i form av uppsnabbad strukturomvandling framhållits i debatten som ett tungt vägande argument för en solidarisk lönepolitik.

Om sådana lönepolitiskt betingade vinster och förluster mot förmodan kunde klart identifieras och mätas, skulle en utjämning av dessa vinster och förluster via någon typ av särskild progressiv vinstskatt kunna tänkas ske utan att företagens marginella kapitalkostnader påverkades. Med ett statistiskt betraktelsesätt skulle en sådan beskattning m a o framstå som allokeringsmässigt neutral. Med den mera dynamiska syn på vinsternas roll för att övervinna tröghet och trösklar i kapitalallokeringen, som vi ovan återgav, kan man i stället vänta sig att en sådan skatteutjämning skulle resultera i en dämpad strukturomvandlingstakt.

Vi skall senare återkomma till en diskussion av de eventuella "lönevinsternas" betydelse i ett stabiliseringspolitiskt perspektiv.

Kapitalmarknad

Vi har hittills behandlat kapitalkostnaderna för olika typer av marginella investeringar som entydigt bestämda jämviktspriser på en fri, perfekt fungerande kapitalmarknad. Verklighetens kapitalmarknader karaktäriseras som känt ofta av "priskontroll" - ränte- och emissionsreglering - och "ransonering" - kvotering av tillgängligt kapitalutbud.

I den mån dessa typer av marknadsimperfectioner är av dominant betydelse, tvingas vi till en radikal omprövning av våra tidigare allokeringpolitiska slutsatser. På en reglerad marknad, där tillgången till kapital begränsas på delvis andra grunder än förväntad räntabilitet, kan företagets investeringsverksamhet vara beroende av förmågan till egenfinansiering, av vinster och cash-flow. De inlåsnings effekter som uppkommer redan genom skattesystemets utformning (se ovan diskussionen kring finansiering med kvarhållna vinster) kan på detta sätt kraftigt förstärkas som följd av regleringarna.

Om vinstvolymen och inte bara kapitalkostnaden är avgörande för de marginella investeringarna, kan vi uppenbarligen inte längre beteckna en skatteindragning av vinster som allokeringmässigt neutral enbart därför att kapitalkostnaden, i mening av tänkt jämviktspris, inte påverkas. De tidigare anförda argumenten för övervinstbeskattning eller progressiv vinstskatt, som just använde allokeringmässig neutralitet som kriterium, blir därmed om inte helt missvisande så åtminstone väsentligt mindre distinkta och övertygande.

Sammanfattningsvis innebär existensen av olika marknadsimperfectioner att våra tidigare slutsatser gällande den samhällsekonomiska effektiviteten av en progressiv vinstskatt jämfört med en pro-

portionell, måste modifieras på flera sätt. Olika slag av imperfektioner i prisbildningen på produkt- och arbetsmarknaderna kan å ena sidan ge upphov till speciella temporära typer av "övervinster". Samtidigt aktualiseras nödvändigheten av att bedöma beskattningseffekterna även ur ett dynamiskt effektivitetsperspektiv. Existensen av kapitalmarknadsregleringar av olika slag försvårar samtidigt väsentligt en bedömning av olika vinstskatters allokeringseffekter.

Inflationseffekter

Diskussionen har hittills rört sig i en värld utan inflation eller med fullständigt inflationsjusterade storheter.

Verklighetens skattesystem, i t ex Sverige, är ju emellertid huvudsakligen nominalistiskt och dess resultat påverkas därför i hög grad av inflationen. Jämförelsen mellan proportionell och progressiv skatt kan också utfalla väsentligt annorlunda när inflationseffekterna tas med i beräkningen.

Inflationen påverkar vinstbeskattningen och kapitalkostnaden på flera olika sätt. (För en närmare teoretisk genomgång av dessa olika inflationseffekter, se t ex Feldstein-Green-Sheshinski, 1978 och Bergström-Södersten, 1981.)

Den beskattningsbara vinsten påverkas, med gällande avdragssystem, framför allt på två sätt av inflationen. För det första underskattas återanskaffningskostnaderna vid en avskrivning till historiska anskaffningsvärden. Vinsten blåses upp med "inflationsluft", vilket medför ökad beskattning, som träffar även den marginella investeringen och därför pressar upp kapitalkostnaden. Effekten blir större ju kortare livslängd eller avskrivningstid investeringen har. Samtidigt minskas för det andra beskattningsbar vinst genom att även den del av räntekostnaderna som s a s utgör en "inflationsamortering" på skulderna, får dras av. Härigenom minskas beskattningsbar vinst och kapitalkostnaden för lånefinansierade investeringar reduceras. Reduktionen blir större ju högre skuldkvoten för företaget är.

Både storlek och riktning av dessa inflationseffekter varierar givetvis med inflationstakten och kan dessutom skilja sig mellan olika typer av investeringar och finansieringsmönster och därmed mellan olika företag. En progressiv vinstskatt som innebär att marginalskatten är högre vid någorlunda stora vinster, torde medföra en förstärkning av inflationseffekterna jämfört med en proportionell skatt.

Det förtjänar också att påpekas att inflationen även förändrar inkomstskattens effekter på kapitalkostnaderna. Den "skattevinst" placerarna gör genom att låta vinsterna fonderas i företaget påverkas på två motverkande sätt av inflationen vid en nominalistisk inkomstbeskattning. Beskattning av inflationsdelen av kapitalvinsterna minskar skattevinsten, som samtidigt emellertid ökar genom att även inflationsamorteringen i alternativ kapitalavkastning beskattas. (Jfr. Bergström-Södersten, 1981.) Normalt torde den senare effekten överväga, dvs inflationen tenderar att minska den relativa kapitalkostnaden för finansiering med kvarhållna vinster jämfört med nyemission. Dessa ytterligare snedvridningar som inflationen åstadkommer via inkomstskatten gör det uppenbarligen svårare att inom ramen för ett nominalistiskt skattesystem uppnå den renodlade övervinstskatt vi inledningsvis diskuterade.

Det senaste decenniets inflationserfarenheter har intensifierat diskussionen kring olika former av inflationsjusterad eller "real" beskattning. I fråga om vinstskatter har olika typer av inflationsjusterad vinstredovisning presenterats och prövats. (För en aktuell svensk tillämpning, se t ex Utma-Hållsten-Bengtsson, 1982.) Redan av vår kortfattade diskussion ovan torde framgå att ett val mellan olika vinstskatteformer, byggt på en utvärdering av realekonomiska effekter, är utomordentligt svårt att träffa utan en inflationsjusterad vinstredovisning.

STABILISERINGSPOLITISKA ASPEKTER

En stor del av den allmänna debatten kring övervinstbeskattning, inte minst i samband med frågan om löntagarfondernas finansiering, har förts i stabiliseringspolitiska termer. I motsats till vad fallet är i fråga om de allokeringspolitiska effekterna, finns det därför ett relativt omfattande och väldokumenterat teoretiskt och empiriskt underlag för en bedömning av olika vinstskatters stabiliseringspolitiska verkningar. (Jfr. bl a Bertmar, 1971, Schager, 1979, 1982, Öhman, 1982.) Vi skall därför här nöja oss med att mycket kort påminna om några av de huvudfrågor som aktualiserats i debatten.

Lönebildning, likviditet och investeringsstyrning

Den stabiliseringspolitiska diskussionen kring vinstskattens utformning har främst kretsat kring tre strategiska begrepp: lönebildning, likviditet och investeringsstyrning.

Lönebildningen

Vi har redan i samband med allokeringsdiskussionen berört möjligheten av en ökad vinstspridning som följd av solidarisk lönepolitik. Vinstspridningen kan skapa problem för stabiliseringspolitiken, om nämligen "högvinsterna" framkallar en förstärkt löneglidning hos de "gynnade" företagen, som motverkar den avtalsmässiga utjämnningen och framkallar kompenserande lönekrav inom mindre gynnade avtalsområden, så att slutresultatet blir en icke önskvärd acceleration av den allmänna löneökningstakten. Någon form av progressiv vinstskatt, som minskar vinstspridningen, kan då bli aktuell som stabiliseringspolitiskt instrument.

Förutsättningen för detta, i den allmänna debatten vanliga argument, är bl a att eventuella "övervinster" av detta slag främst hamnar hos företag med en från början god lönsamhet, och att höga vinster inom ett företag tenderar att medföra en relativt

stark löneglidning. Klara empiriska belägg saknas emellertid fortfarande för bägge dessa antaganden. Speciellt har man trots upprepade och omfattande forskningsinsatser icke kunnat belägga sambandet mellan vinst och löneglidning hos enskilda företag. (Se t ex Hansen - Rehn, 1956, Edin, 1976, Schager, 1979, 1982.) Att det finns en samvariation över konjunkturcykeln av lönsamhet, arbetskraftsläge, löneglidning och avtalsmässig löneökning är visserligen lätt att påvisa både på aggregerad nivå och för enskilda företag. För att kunna studera de närmare orsakssambanden måste man emellertid också genom tvärsnittsstudier söka eliminera inflytandet av för företagen gemensamma konjunkturvariationer, och undersöka t ex om en relativt hög lönsamhet och/eller ett relativt ansträngt rekryteringsläge tenderar att framkalla en relativt snabb löneglidning i ett enskilt företag. Försök att belägga dessa samband har dock hittills gett ett övervägande negativt resultat. (Jfr. Edin, 1976, Schager, 1979, 1982.) Detta kan bero på att graden av relativ löneglidning inom ett företag väsentligen styrs av andra faktorer som t ex kapitalintensitet, lönesystem, rekryteringspolitik. Orsaken kan också vara att man i studierna tvingats arbeta med alltför grova mått, t ex genomsnittlig lönsamhet i stället för marginell.

Det finns också en inbyggd potentiell målkonflikt i det ovan återgivna argumentet för övervinstbeskattning. Hänsynen till pris- och lönestabilisering gör att man vill motverka en eventuell förstärkning av vinstspridning och löneglidning. Om emellertid de lönepolitiskt betingade vinsterna verkligen tillfaller lönsamma företag med expansionsmöjligheter finns det samtidigt ett intresse, med hänsyn till långsiktig tillväxt och sysselsättning, att säkerställa att dessa expansionsmöjligheter tillvaratas och att löneglidning främst blir ett uttryck för en snabb rekrytering till dessa företag. Som vi redan ovan påpekat, synes också förstärkta konsolideringsmöjligheter för expanderande företag ha utgjort ett ledmotiv för en stor del av lagstiftningen kring vinstbeskattning sedan 1938.

Likviditet

Kraftiga vinstkonjunkturer kan också medföra stabiliseringspolitiska risker, genom att en tillfällig överlikviditet inom företagssektorn kan öka prisstegringstakten på produktmarknaderna både direkt som följd av företagets förbättrade betalningsförmåga och indirekt via förväntningsbildningen. Utöver normala penningpolitiska åtgärder har dessa likviditetsrisker ibland som känt föranlett särskilda åtgärder från statsmakternas sida - sterilisering genom tvångsinsättning på spärkonton hos riksbanken, ökat utbud av kortfristig statsupplåning etc. Från tidigare undersökningar vet vi också att företagets likviditet tenderar att variera kraftigt över konjunkturcykeln och nå ett minimum under lågkonjunkturen, då samtidigt den effektiva skattebelastningen normalt är högst. (Södersten, 1971.) I debatten har dessa likviditetsproblem ibland sammankopplats med förslagen om övervinstbeskattning. Det torde dock finnas föga grund för detta. Likviditetsproblem torde inte i första hand böra lösas med permanenta skattepolitiska medel. En generell övervinstbeskattning träffar ju, som vi ovan sett, inte bara konjunkturbetingade högvinster.

Investeringsstyrning

Ett syfte med vinstbeskattningens nuvarande utformning är att möjliggöra en styrning av investeringsverksamheten i konjunkturutjämnande riktning. Investeringsfondssystemet har i Sverige betraktats som ett huvudinstrument för dessa försök till investeringsstyrning. Vi redovisade emellertid redan ovan den tveksamhet som kommit till uttryck när det gäller systemets styreffektivitet med nu gällande skatteregler. Det kan dock i detta sammanhang vara värt att påpeka att om fondsystemet var så utformat att det utnyttjades för finansiering av marginella investeringsobjekt, så skulle styreffektiviteten öka med ökande marginalsatt på vinst - allt annat givet. Åtminstone för expanderande företag med god lönsamhet skulle därför en progressiv vinstbeskattning medverka till förstärkta möjligheter för statsmakterna att via fondsystemet styra investeringarnas konjunkturanpassning (jfr. bl a Södersten-Ysander, 1983).

EN KORT UPPSUMMERING

Vi ställde inledningsvis en allmän fråga: Är progressiv vinstbeskattning bättre än proportionell, givet att förväntade skatteintäkter skall vara av viss given storlek? Vår diskussion har visat att ett entydigt svar kräver att frågan preciseras med hänsyn såväl till det faktiska utgångsläget som till de målsättningar som skall fullföljas och de medel som får användas.

Utgångsläget måste empiriskt kartläggas i flera avseenden. Vi behöver t ex känna till spridningen mellan företag och över tiden av vinster, avdragsunderlag och risktagande. Vi skulle också behöva mäta bl a effekterna för företagen av regleringar på arbets- och kapitalmarknaden och identifiera konsekvenserna av inflation och konkurrensbegränsningar för skilda typer av företag. Vårt kunskapsunderlag är dessvärre fortfarande bristfälligt när det gäller de olika faktorer som påverkar det enskilda företagets vinstutveckling.

För att kunna avgöra om ett vinstskattesystem är "bättre" än ett annat, måste vi också kunna precisera och prioritera målen för företagsbeskattningen. Dagens svenska vinstbeskattning t ex ger uttryck för en rad olika målsättningar och ambitioner, som ofta s s successivt kumulerats genom tillkomsten av nya skatteinstrument eller regelmodifikationer. En ofta framförd målsättning, som bl a figurerat i diskussionerna av räntekostnadsavdrag och fria avskrivningar, gäller statisk effektivitet, dvs önskan om att i möjligaste mån undvika omedelbara snedvridningar av kapitalmarknadens prisbildning i allmänhet och kapitalkostnaden i synnerhet. Åtminstone sedan 1938 års skattereform synes emellertid dynamiska effektivitetsaspekter - t ex hänsyn till konsolideringsmöjligheterna särskilt för expanderande företag - ha spelat en dominant roll för vinstskattereglernas utformning. Under efterkrigstiden har samtidigt uppmärksamheten i stigande grad inriktats mot möjligheterna att via skattesystemet - genom investeringsfonder och andra avdrags- och bidragsformer - påverka konjunkturpassningen av företagens kapacitetsförändringar.

Ett ställningstagande till vinstbeskattningens utformning kan heller inte avgränsas till en enda handlingsparameter - skatteskalan. Av lika stor betydelse är t ex de olika bestämmelser som reglerar möjligheterna till överavskrivningar och andra avdrag och frågan om inflationsjustering av beskattningsunderlaget. Man bör också hålla i minnet att vinstbeskattningens utfall är beroende av utformningen av den allmänna inkomstbeskattningen och av andra slag av företagsbeskattning.

Vår genomgång har bl a visat att de olika argument för en övervinstbeskattning eller progressiv vinstskatt, som framförts i den ekonomiska debatten, i allmänhet är relaterade till specifika situationer eller vinstkategorier - rents, windfall profits, monopolvinster m m - för vilka vidare ett renodlat målsättningskriterium tillämpas. Faran med att låta sådana speciella exempel styra utformningen av de generella skatteskalorna är naturligtvis att dessa skatteskalor kan väntas träffa andra vinstkategorier och påverka andra målsättningsdimensioner på ett icke önskvärt sätt. Att inom ramen för nuvarande svenska vinstskattesystem, med bibehållande av övriga skatteregler och av alla i dagsläget operativa målsättningar, motivera en övergång till en övervinstbeskattning eller annan progressiv skatteskala synes av dessa skäl icke vara möjligt.

Det är naturligtvis tänkbart att man i framtiden väljer att reducera och renodla ambitionsnivån och kraftigt förenkla formerna för vinstbeskattningen. Man har ibland under senare år framfört tvivel om huruvida dagens mångfald av komplicerade regler för vinstbeskattning verkligen leder till de uppställda målen och inte i stället delvis neutraliserar varandra respektive diskriminerar på ett icke önskvärt sätt mellan olika företag. Olika förenklingsförslag har också framförts. Förslagen har t ex syftat till en kombination av minskade avdrag och sänkt skattesats (Grosskopf, 1983), ett fullständigt avskaffande av vinstbeskattningen (Bertmar, 1983) eller dess ersättande med en "proms" (Åberg, 1953). En övergång från nominalistisk till real vinstbeskattning har samtidigt aktualiserats av utredningen om real beskattning (SOU 1982:1).

Det kan naturligtvis inte uteslutas att någon typ av övervinstbeskattning - eller en ur effektsynpunkt analog skatteutformning - kan aktualiseras på nytt inom ramen för en radikalt förenklad vinstbeskattning med exempelvis vidgad beskattningsbas och sänkt skattesats. I vår diskussion ovan exemplifierades sådana möjligheter. Ett sätt att göra en real vinstbeskattning allokeringsmässigt neutral åtminstone på kort sikt och samtidigt relativt gynnsam för expanderande företag vore t ex att låta fria avskrivningar ersätta alla andra former av avdrag vilket kan sägas motsvara en övervinstbeskattning. Vi diskuterade även den åtminstone teoretiskt intressanta möjligheten av att låta skattesatsen variera över konjunkturcykeln.

I stället för att aktualiseras i samband med en radikal förenkling av skattesystemet, kan ett inslag av övervinstbeskattning eller annan progressiv vinstskatt tänkas bli använd som ett komplement för att neutralisera andra motverkande delar av skattesystemet. Risken med en sådan fortsatt "incrementalistisk" strategi är att systemet blir svårare att genomskåda och att det blir ännu besvärligare att förutse konsekvenserna för enskilda företag i olika situationer.

REFERENSER

- Atkinson, A.B., 1973, "How Progressive Should the Income Tax Be?", i Essays in Modern Economics (eds. Parkin, M. - Nobay, A.R.), Longman, London.
- Atkinson, A.B. - Stiglitz, J.E., 1980, Lectures on Public Economics, McGraw-Hill, New York.
- Auerbach, A.J., 1981, "Evaluating the Taxation of Risky Assets", Working Paper No. 806, National Bureau of Economic Research.
- Arrow, K.J., 1970, Essays in the Theory of Risk-Bearing, North-Holland, Amsterdam.
- Bergström, V., 1969, Den ekonomiska politiken i Sverige och dess verkningar, IUI, Stockholm.
- Bergström, V. - Södersten, J., 1981, "Inflation, Taxation and Capital Cost", i Business Taxation, Finance and Firm Behavior (eds. Eliasson, G. - Södersten, J.), IUI, Stockholm.
- Bertmar, L., 1979, "Löner, lönsamhet och soliditet i svenska industriföretag", SOU 1979:10.
- Bertmar, L., 1983, Företagsbeskattning. Behövs den?, mimeo, Riksbankens Jubileumsfond.
- Colwyn Committee, 1927, Report of the Committee on National Debt and Taxation, HMSO, London.
- Diamond, P.A., 1967, "The Role of the Stock Market in a General Equilibrium Model with Technological Uncertainty", American Economic Review, September.
- Diamond, P.A. - Stiglitz, J.E., 1974, "Increases in Risk and in Risk Aversion", Journal of Economic Theory, Vol. 8.
- Edin, P.-O., 1976, "Löneläge och lönsamhet, en studie av solidarisk lönepolitik och övervinster", mimeo, LO.
- Feldstein, M.S., 1969, "The Effects of Taxation on Risk-Taking", Journal of Political Economy, Vol. 77.
- Feldstein, M.S. - Green, J.R. - Sheshinski, E., 1978, "Corporate Financial Policy and Taxation in a Growing Economy with Debt and Equity Finance", Journal of Political Economy, Vol. 86.

- Fisher, S., 1972, "Assets, Contingent Commodities and the Equations", Econometrica, March.
- Gordon, R.H., 1981, "Taxation of Corporate Capital Income; Tax Revenues versus Tax Distortions", Bell Labs mimeo.
- Grosskopf, G., 1983, Förenklad företagsbeskattning, Mimeo, Riksbankens Jubileumsfond.
- Hall, R.E. - Jorgensen, D.W., 1967, "Tax Policy and Investment Behavior", American Economic Review, Vol. 57.
- Hansen, B. - Rehn, G., 1956, "On Wage-Drift", i 25 Economic Essays in Honor of Erik Lindahl, Stockholm.
- Hey, J.D., 1981, Economics in Disequilibrium, Martin Robertson & Comp., Oxford.
- Johansson, S.-E., 1974, "Insikten om övervinsternas uppkomst innebär deras död", Affärsvärlden, nr 43.
- Johansson, S.-E., 1982, "Vinstdelning - övervinst - solidarisk lönepolitik", i SE-bankens Kvartalstidskrift, nr 2.
- King, M.A., 1977, Public Policy and the Corporation, Chapman and Hall, London.
- Kristofferson, A., 1981, Löntagarna och kapitaltillväxten - Löntagarfondernas finansiering och incidens, SOU 1981:79.
- Kungl. Maj:ts proposition 88, 1910.
- Kungl. Maj:ts proposition 395, 1918.
- Lundberg, E., 1953, Konjunkturer och ekonomisk politik, Konjunkturinstitutet och SNS.
- Markowitz, H.M., 1959, Portfolio Selection: Efficient Diversification of Investments, John Wiley, New York.
- Mirrless, J.A., 1979, "The Theory of Optimal Taxation", In Handbook of Mathematical Economics, (eds. Arrow, K.J. - Intriligator, M.D.), North-Holland, Amsterdam.
- Modigliani, F. - Miller, M.H., 1958, "The Cost of Capital, Corporation Finance and the Theory of Investment", American Economic Review, Vol. 48.
- Rodriguez, E., 1980, Öfentlig inkomstexpansion, Gleerup.
- Rotschild, M. - Stiglitz, J.E., 1970, "Increasing Risk I: A Definition", Journal of Economic Theory, Vol. 2.
- Salter, W.E.G., 1960, Productivity and Technical Change, Cambridge University Press.

- Saläng, S., 1979, "Vinstbegreppet", SOU 1979:10.
- Sandmo, A., 1977, "Portfolio Theory, Asset Demand and Taxation: Comparative Statics with Many Assets", Review of Economic Studies, June.
- Schager, N.-H., 1979, "Den lokala lönebildningen och företagets vinster - en preliminär analys", SOU 1979:10.
- Schager, N.-H., 1982, "Sambandet mellan företagets rekrytering, lönsamhet och löneutveckling", SOU 1982:47.
- Schumpeter, J., 1955, History of Economic Analysis, Harvard.
- SOU 1931:40-41, Betänkande med förslag till ändrade bestämmelser angående beskattning av aktiebolag och andra näringsföretag m m.
- SOU 1937:42, 1936 års skattekommitté. Betänkande med förslag till omläggning av den direkta statsbeskattningen m m.
- SOU 1946:79, Omläggning av den direkta statsbeskattningen samt angående kvarlåtenskapsskatt m m.
- SOU 1954:19, Förslag till ändrad företagsbeskattning.
- SOU 1957:43, Indragning av oförtjänt jordvärdestegring.
- SOU 1982:1, Real beskattning.
- Södersten, J., 1971, "Företagsbeskattning och resursfördelning", i Svensk finanspolitik i teori och praktik (ed. Lundberg, E.), Aldus, Stockholm
- Södersten, J., 1977, "Bolagsskattens verkningar", SOU 1977:87.
- Södersten, J. - Ysander, B.-C., 1983, Bolagsskatt och investeringsvilja, Forskningsrapport nr 17, IUI.
- Tobin, J., 1958, "Liquidity Preference as Behavior Towards Risk", Review of Economic Studies, February.
- Utma, T. - Hållsten, B. - Bengtsson, K., 1982, "Börsbolagen 1981 - en jämförelse med tidigare år", Skandinaviska Bankens Kvartalstidskrift, 1982:3-4.
- Åberg, C.J., 1980, Behövs en "stor" reform av företagsbeskattningen?, Mimeo, Riksbankens Jubileumsfond.
- Öhman, B., 1982, "Solidarisk lönepolitik och löntagarfonder", SOU 1982:47.

Vertical line of text on the left side of the page.

Utgivna publikationer

Fullständig förteckning över utgivna skrifter kan erhållas på begäran.

Publikationer på engelska

1983

Optimization Under Non-Linear Constraints. Leif Jansson and Erik Mellander. Booklet No. 140. 4 pp.

Structural Change and Industry Performance in Four European Countries. Harald Fries. Booklet No. 139. 57 pp.

Taxation and Real Cost of Capital. Villy Bergström and Jan Södersten. Booklet No. 136. 14 pp.

Public Budgeting Under Uncertainty. Three Studies. Ann Robinson and Bengt-Christer Ysander. Booklet No. 135. 42 pp.

Policy Making in a Disorderly World Economy. Gunnar Eliasson, Mark Sharefkin och Bengt-Christer Ysander. IUI Conference Reports 1983:1. 417 pp.

Publikationer på svenska

1983

Proportionell eller progressiv vinstbeskattning. Bengt-Christer Ysander. Småtryck nr 141. 32 s.

Sambandet mellan företagens rekrytering, lönsamhet och löneutveckling. Nils Henrik Schager. Småtryck nr 137. 16 s.

Lönebildning och lönestruktur. N. Anders Klevmarcken. 93 s.

Bolagsskatt och investeringsvilja. Jan Södersten och Bengt-Christer Ysander. Forskningsrapport nr 17, 54 s.

ISBN 91-7204-177-3

ISSN 0443-0409

Björnberg & Jansson Offsettryck AB